СЕРІЯ «Психологія»

УДК 159.9.019.4:001.8(045)

https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3(21)-199-207

Шиковець Сергій Олександрович аспірант кафедри експериментальної та прикладної психології факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка**,** вул. Володимирська, 60, Київ, 01033 тел.: (073)150-94-28, https//orcid.org/0000-0003-1299-6434

СТЕРЕОТИПИ ТА УПЕРЕДЖЕННЯ У ПОЛЬСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ЩОДО ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У статті представлено результати емпіричного дослідження польських упереджень щодо розмови іншою мовою, ніж польська, або на діалекті. Проте багато регіональних мов або різновидів польської мови вимирають. Тим не менш, ми припускали, що люди з різних регіонів Польщі або мешканці села можуть говорити, навіть якщо не на повному діалекті, то з акцентом, відмінним від стандартної, загальнонаціональної польської мови. Тому, щоб розширити сферу дослідження відмінностей у мовленні, у польському опитуванні упереджень ми запитали респондентів не про діалект, а про те, чи говорять вони хоча б з регіональним акцентом.

Під час останнього перепису населення Польщі (GUS, 2019) було виявлено, що окрім безперечно домінантної польської мови, якою користується 98% усього населення, найчастіше згадуються регіонально розмовні сілезька та кашубська мова, причому більшість визнає, що вони вживаються почергово з польською. Так само результати перепису свідчать про збільшення (порівняно з 2015 р.) сенсу етнічної самобутності регіональних громад у Польщі, хоча в більшості випадків це пов’язано з одночасним відчуттям польської національної ідентичності.

В дослідженні польських упереджень ми запитали респондентів про їхню думку щодо культивування діалектів та місцевих способів розмови та, навпаки, щодо стандартизації польської мови. Ми також запитали, чи варто людям, які приїжджають із сільської місцевості та розмовляють дещо інакше, ніж мешканці міста, змінити свій спосіб розмови на стандартний на роботі та вдома. Наприкінці опитування ми також запитали респондентів, чи вони самі говорять з регіональним акцентом.

У Польщі розмаїття діалектів, чітко присутнє ще до Першої світової і навіть Другої світової війни, почало зникати в повоєнні часи. Сьогодні, почасти завдяки Європейській хартії регіональних мов і мов меншин та Програмі Європейського Союзу, спрямованої на збереження місцевих звичаїв, місцевої ідентичності та мовного розмаїття, діалекти знову стають важливою темою в Польщі.

Було з'ясовано, що дослідження, проведені в різних частинах Європи, показують, що зазвичай можна очікувати, що інші зможуть говорити стандартною різноманітністю мови даної країни.

Ключові слова: мультикультурна ідентифікація, культурні уклади, етнокультурні психологічні особливості, мультикультурні компоненти мовного різноманіття, лінгвістика, етнографія, діалект.

Shykovets Serhii Oleksandrovych, PhD student of the Department of Experimental and Applied Psychology, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, str. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01033 tel .: (073) 150-94-28, https // orcid.org / 0000-0003-1299-6434

STEREOTYPES AND PREVENTIONS IN POLISH SOCIETY ABOUT ETHNOLINGUISTIC IDENTITY

Abstract. The article presents the results of an empirical study of Polish prejudices about speaking a language other than Polish or a dialect. However, many regional languages or varieties of Polish are dying out. However, we suggested that people from different parts of Poland or villagers could speak, even if not in full dialect, then with an accent different from the standard, national Polish language. Therefore, in order to expand the scope of the study of differences in speech, in the Polish bias survey we asked respondents not about the dialect, but about whether they speak at least with a regional accent.

The latest Polish census (GUS, 2019) found that in addition to the undeniably dominant Polish language, which is spoken by 98% of the population, the regionally spoken Silesian and Kashubian languages are most often mentioned, with most acknowledging that they alternate with Polish. The results of the census also show an increase (compared to 2015) in the sense of ethnic identity of regional communities in Poland, although in most cases this is due to the simultaneous feeling of Polish national identity.

In the study of Polish prejudices, we asked respondents about their opinion on the cultivation of dialects and local ways of speaking and, conversely, on the standardization of the Polish language. We also asked whether people who come from rural areas and speak in a slightly different way than city dwellers should change their way of speaking to the standard one at work and at home. At the end of the survey, we also asked respondents if they themselves speak with a regional focus.

In Poland, the diversity of dialects, clearly present before the First World War and even the Second World War, began to disappear in the postwar period. Today, thanks in part to the European Charter for Regional or Minority Languages and the European Union Program for the Preservation of Local Customs, Local Identity and Linguistic Diversity, dialects are once again becoming an important topic in Poland.

Studies in different parts of Europe have shown that others can usually be expected to speak a standard variety of languages.

Keywords: multicultural identification, cultural modes, ethnocultural psychological features, multicultural components of linguistic diversity, linguistics, ethnography, dialect.

Постановка проблеми. Ціннісні орієнтації, проблеми стереотипів та упереджень у будь-якому суспільстві щодо етнолінгвістичної ідентичності є надзвичайно актуальними для сучасної науки загалом, адже вони знаходяться на перетині психології, економіки, культурології, лінгвістики, соціології та історії.

Саме наукове психологічне дослідження «Стереотипи та упередження у польському суспільстві щодо етнолінгвістичної ідентичності» дасть можливість знайти унікальний підхід до розгляду та вирішення згаданої проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій спільноті проблема етнолінгвістичної ідентичності, міжетнічних відносин та особливостей сприйняття своєї нації є однією з найактуальніших. Про це свідчать нещодавні вітчизняні (Ананова І.В., Власова О.І., Хуленко А.С., Данилюк І.В., Фадєєва К., Воропаєва Т.) та зарубіжні (Shepard, Giles, Le Poire, Johnson) дослідження. При цьому людина перебуває в полікультурному середовищі і стикається з ситуаціями протиріч або навіть дихотомії вибору між системами етнолінгвістичних цінностей, притаманних різним культурам. Розуміння цих явищ і вивчення специфіки їх психологічного оформлення має відображати одне з головних завдань сучасних психологічних. Для вітчизняної психологічної науки дослідження мультикультурних складових цінностей етнолінгвістичної ідентичності є досить важливим та вагомим завданням.

Метою статті є дослідження стереотипів та упереджень у польському суспільстві щодо етнолінгвістичної ідентичності, мультикультурних компонентів мовного розмаїття.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження стереотипів та упереджень у польському суспільстві щодо етнолінгвістичної ідентичності було виконано на базі аналізу даних Польського наукового фонду Національного наукового центру.

Під час останнього перепису населення (GUS, 2019) було дано 160 різних відповідей на запитання про мову, яку використовують вдома. Окрім безперечно домінантної польської мови, якою користується 98% усього населення, найчастіше згадуються регіонально розмовні сілезька та кашубська

мова, причому більшість визнає, що вони вживаються почергово з польською. Так само результати перепису свідчать про збільшення (порівняно з 2015 р.) сенсу етнічної самобутності регіональних громад у Польщі, хоча в більшості випадків це пов'язано з одночасним відчуттям польської національної ідентичності. Тут однаково згадували сілезький та кашубський етнос.

У описаному переписі (GUS, 2019) були питання щодо розмови іншою мовою, ніж польська, або на діалекті. Проте багато регіональних мов або різновидів польської мови вимирають. Тим не менш, ми припускали, що люди з різних регіонів Польщі або мешканці села можуть говорити, навіть якщо не на повному діалекті, то з акцентом, відмінним від стандартної, загальнонаціональної польської мови. Тому, щоб розширити сферу дослідження відмінностей у мовленні, у польському опитуванні упереджень ми запитали респондентів не про діалект, а про те, чи говорять вони хоча б з регіональним акцентом.

У польській лінгвістиці та етнографії не бракує досліджень регіональних та сільських діалектів у Польщі, але практично немає польських досліджень про ставлення до носіїв діалекту чи про сприйняття таких людей. Дослідження за кордоном показують, що люди очікують, що інші пристосуються до своїх співрозмовників (Shepard, Giles, & Le Poire, 2019). У Німеччині, наприклад, дуже важливо, щоб кожен міг говорити стандартною німецькою мовою. З іншого боку, розмова на діалекті може бути сильним елементом відчуття приналежності до регіону та бути важливим для соціальної ідентичності тих, хто говорить (Giles і Johnson, 2017). В Англії, Німеччині, Франції чи Іспанії є дуже сильні регіональні відмінності, і багато людей говорять на своєму місцевому діалекті, часто навіть незрозумілому для людей з інших регіонів.

У Польщі розмаїття діалектів, чітко присутнє ще до Першої світової і навіть Другої світової війни, почало зникати в повоєнні часи. Післявоєнне переселення, міграції людей із сіл у міста, поширення освіти та засобів масової інформації та, нарешті, політика стандартизації призвели до того, що в Польщі почали зникати місцеві діалекти. Сьогодні, почасти завдяки Європейській хартії регіональних мов і мов меншин та Програмі Європейського Союзу, спрямованої на збереження місцевих звичаїв, місцевої ідентичності та мовного розмаїття, діалекти знову стають важливою темою в Польщі.

Тому в опитуванні польських упереджень ми запитали респондентів про їхню думку щодо культивування діалектів та місцевих способів розмови та, навпаки, щодо стандартизації польської мови. Ми також запитали, чи варто людям, які приїжджають із сільської місцевості та розмовляють дещо інакше, ніж мешканці міста, змінити свій спосіб розмови на стандартний на роботі та вдома. Наприкінці опитування ми також запитали респондентів, чи вони самі говорять з регіональним акцентом.

Щоб відповісти на питання, чи можна в сучасній Польщі почути в мові інший наголос, крім стандартного – який чути на радіо, телебаченні та типовий

для жителів великих міст, ми запитали респондентів про їхню вимову. 69% людей заявили, що не говорять з регіональним акцентом, 17% сказали, що говорять з легким регіональним акцентом, а 14% заявили, що говорять з чітким регіональним акцентом. Хоча 14% здається невеликим відсотком, це багато в порівнянні з 2% людей, які, згідно з переписом населення (GUS, 2019), використовують у сімейних контактах, крім польської, іншу мову, ніж польська, або діалект. Як бачимо, було виправданим розширення сфери про сам наголос.

Після врахування місця проживання респондентів в аналізі виявляється, що найбільша кількість людей, які декларують, що говорять з регіональним акцентом, є у Шльонському та Опольському, Підкарпатському, Поморському та Підляському воєводствах (рис. 1). Це збігається з національними та етнічними деклараціями з перепису населення, які показали, що населення, яке ідентифікує (також) з етнічною приналежністю або національністю, відмінною від польської, зосереджено у воєводствах Шльонському та Опольському (Шльонзаці), Поморському (Кашубі), Підляському (польсько-білоруське населення) та Мазовецькому (іммігранти у Варшаві). Але, як бачимо, можливо, що деякі люди з Підкарпаття, незважаючи на те, що декларують лише польську ідентичність, усвідомлюють, що говорять дещо по-іншому.

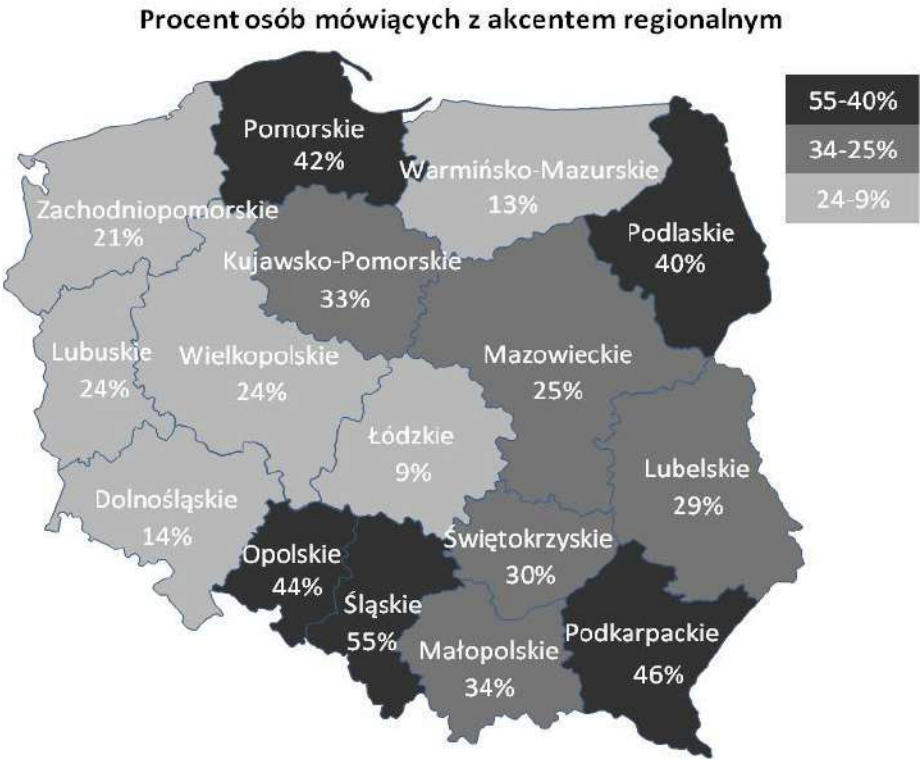

Рис. 1. Географічний розподіл регіональних наголосів за деклараціями власної вимови. Графік показує відсоток людей, які кажуть, що говорять зі слабким регіональним акцентом.

Кореляційний аналіз показав, що цікаво, люди похилого віку не заявили, що розмовляють із сильнішим акцентом, ніж молодші. З іншого боку, значення мали місце проживання та рівень освіти. Вимову з сильнішим акцентом заявили жителі менших міст, r (961) = -0,08; p = 0,01, а менш освічені, r (961) = - 0,14; p <0,001. Причому чоловіки дещо частіше (M = 2,13; SD = 1,80), ніж жінки (M = 1,91; SD = 1,72) заявляли, що розмовляють з регіональним акцентом, t (959) = -2,00 ; p = 0,045.

Результати дослідження показали, що в Польщі мало хто говорить із чітким регіональним акцентом. А яка думка поляків з цього приводу? На запитання, чи потрібно культивувати наші регіональні діалекти та місцеві способи розмови, 86% респондентів відповіли ствердно, 5% не погодилися з цим, а 9% обрали нейтральну відповідь. Отже, видно, що ми не хочемо, щоб це вже зникаюче мовне розмаїття в Польщі повністю зникло.

Цікаво, що водночас на запитання «Чи повинні всі поляки, незалежно від походження та місця проживання, говорити польською мовою одним стандартним способом?» майже половина людей (49%) відповіла так. Третина (33%) респондентів не погодилася з цим твердженням, а решта 18% обрали нейтральну відповідь. Таким чином, схоже, що багато поляків хотіли б, щоб діалекти плекалися, але водночас – воліли б не чути їх щодня.

Варто зазначити, що відповіді на ці два запитання не були пов’язані одна з одною, а тому підтримка плекання діалектів не заперечувала, що всі в Польщі повинні говорити однаково стандартно. Крім того, люди, які самі заявили, що говорять з регіональним акцентом, не виявили значно більшого визнання різноманітності мовлення. Так само не було зв’язку між власною вимовою та підтримкою плекання діалектів. Більше того, чоловіки та жінки не розходилися у відповідях на вищезазначені запитання. Таким чином, виявляється, що переважна більшість поляків не лише визнає, що діалекти потрібно плекати, але й те, що їхня підтримка не залежить від того, як вони говорять і якої статі. З іншого боку, відповіді респондентів були диференційовані за віком – люди старшого віку більше підтримували плекання діалектів, ніж молодші, r (948) = 0,16; p <0,001. Аналогічно, літні люди також частіше погоджувалися, що всі повинні говорити однаково стандартно, r (942) = 0,13; p <0,001. Підтримка культивування діалектів не залежала ні від розміру міста, в якому проживали респонденти, ні від їхньої освіти. Що стосується мовної стандартизації, то її більше підтримали жителі менших міст, r (942) = -0,09; p = 0,009 і з нижчим рівнем освіти r (942) = -0,14; p <0,001.

Здається, що плекання діалектів і прагнення до стандартизації польської мови є досить самостійними питаннями. Майже всі підтримують культивування діалектів, але в той же час половина респондентів хотіли б, щоб усі в Польщі говорили однаково стандартно. Це говорить про те, що носії діалекту знали його, але не використовували. Те, що поляки в різних частинах країни не будуть говорити однаково і стандартно, але ми почуємо більшу різноманітність

у вимові, частіше погоджувалися молодші люди, з більших міст та більш освічені.

Сильна підтримка плекання діалектів з одночасною підтримкою стандартизації мовлення в Польщі виглядає парадоксально. Як і де доглядати за нестандартними способами вимови? Аналіз питань про використання нестандартної вимови на роботі та вдома допоможе нам краще зрозуміти явища, про які йшлося.

У опитуванні польських упереджень після короткого вступу, вказуючи на той факт, що люди із села іноді говорять польською трохи інакше, ніж люди з міста, ми поставили два запитання щодо використання цього способу розмови на роботі, в банку та вдома. Більше половини (55%) респондентів заявили, що люди, які розмовляють типово для сільських жителів, під час роботи, наприклад, у банку, повинні позбутися такої мови. Третина (34%) зазначила, що такі люди мають говорити як завжди, а 11% – нейтральні. З іншого боку, переважна більшість (71%) респондентів зазначили, що вдома з родиною такі люди мають говорити у звичній для себе манері. Менше п'ятої частини опитаних (17%) заявили, що такі люди також вдома повинні позбутися своєї манери говорити, а 12% респондентів не відповіли жодній із сторін.

Як бачимо, респонденти мали чітко різні очікування щодо того, як інші говорять публічно та вдома. Проте існувала й загальна тенденція дозволяти говорити в манері, характерній для сільських жителів, або рекомендувати змінити манеру розмови. Наприклад, респонденти, які заявляли, що людина, яка розмовляє сільським діалектом, повинна уникати такого способу розмови на роботі, частіше заявляли, що й вдома не слід використовувати діалект, $r (932) = 0,27$; $p = 0,01$.

Так само відповіді на запитання про те, як розмовляти на роботі та вдома, поєднувалися з відповідями на попередні запитання про використання акцентів. Люди, які допускали використання нестандартного способу розмови навіть на роботі, частіше підтримували культивування діалектів поляками, $r (930) = 0,11$; $p = 0,001$. Так само люди, які підтримували використання нестандартного мовлення вдома, частіше підтримували культивування діалектів, $r (932) = 0,28$; $p <0,001$ і не підтверджує той факт, що всі поляки повинні говорити те саме, за стандартом, $r (927) = -0,12$; $p <0,001$.

Більше того, продовження розмови на роботі як зазвичай, тобто типовою для сільських жителів мовою, частіше підтримували люди, які самі розмовляють з регіональним акцентом, $r (943) = 0,10$; $p = 0,003$ і люди з нижчою освітою, $r (946) = -0,09$; $p = 0,007$. Чоловіки дещо частіше за жінок підтримували використання діалекту як на роботі ($Mm = 3,70$; $SDm = 2,34$; $Mk = 3,12$; $SDk = 2,36$; $t (944) = 3,79$; $p <0,001$), так і вдома ($Mm = 5,61$; $SDm = 1,81$; $Mk = 5,29$; $SDk = 2,11$; $t (945) = 2,47$; $p = 0,01$). Вік і величина міста проживання не грали ролі в питаннях про розмову сільським діалектом на роботі чи вдома

Висновки з проведеного дослідження. Було з'ясовано, що дослідження, проведені в різних частинах Європи, показують, що зазвичай можна очікувати, що інші зможуть говорити стандартною різноманітністю мови даної країни. Подібне і в Польщі. У той же час, однак, у багатьох європейських країнах існують сильні регіональні відмінності у мовленні людей, які культивуються на щоденній основі та є джерелом місцевої самобутності та гордості. У Польщі ми спостерігаємо досить малу різноманітність вимови, але поляки заявляють, що хочуть її зберегти. Тоді виникає питання, як і де культивувати польські діалекти? Виявляється, що їх використання вдома для поляків набагато прийнятніше, ніж використання діалекту в громадських місцях, де очікується стандартна польська мова, а не регіоналізми чи сільське мовлення. Можливо, місцева діяльність відповідно до Європейської хартії регіональних мов і мов меншин з часом посилить визнання мовного розмаїття, яке можна почути щодня і скрізь, а не лише в стінах власного дому. Час покаже.

Надійність і достовірність результатів дослідження забезпечена методичним обґрунтуванням його вихідних положень, використанням дійсних і надійних діагностичних методик, адекватних меті та завданням дослідження; поєднання кількісного та якісного аналізу емпіричних даних; застосування методів математичної статистики із залученням сучасних програм обробки даних; репрезентативності вибірки. Перспективи подальших наукових досліджень у даній сфері чітко вимальовуються завдяки необхідності глибшого вивчення стереотипів та упереджень у різних суспільствах щодо етнолінгвістичної ідентичності.

Література:

1. Ananova I. V., Vlasova O. I., Hulenko A. S., Danyliuk I. V., Fadieieva K. - M., Shcherbyna V. L. 2015. The types of personal integrity of the modern Ukrainian multicultural society. *Socio-economic sciences and challenges of modern technology and planetary communication: International Conference on ICT Management for Global Competitiveness and Economic Growth in Emerging Economies ICTM 2015* : http://papers.ssrn.com *Retrieved from URL:* http://papers.ssrn.com/sol3/cf_dev/AbsByAuth.cfm?per_id=2469326.

2. Giles, H. i Johnson, P. (2017). Ethnolinguistic identity theory: A social psychological approach to language maintenance. *International Journal of the Sociology of Language*, 68, 69-99.

3. GUS (2019). *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2019*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. 9http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2019.pdf

4. Shepard, C. A., Giles, H. i Le Poire, B. A. (2019). Communication accommodation theory. W W. P. Robinson & H. Giles (Eds.), *The New Handbook of Language and Social Psychology* (str. 33-56). Sussex, Anglia: John Wiley & Sons.

References:

1. Ananova I. V., Vlasova O. I., Hulenko A. S., Danyliuk I. V., Fadieieva K. - M., Shcherbyna V. L. 2015. The types of personal integrity of the modern Ukrainian multicultural society. *Socio-economic sciences and challenges of modern technology and planetary communication: International Conference on ICT Management for Global Competitiveness and*

Economic Growth in Emerging Economies ICTM 2015 : http://papers.ssrn.com *Retrieved from URL:* http://papers.ssrn.com/sol3/cf_dev/AbsByAuth.cfm?per_id=2469326.

2. Giles, H. i Johnson, P. (2017). Ethnolinguistic identity theory: A social psychological approach to language maintenance. *International Journal of the Sociology of Language*, 68, 69-99.

3. GUS (2019). *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2019*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. 9http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2019.pdf

4. Shepard, C. A., Giles, H. i Le Poire, B. A. (2019). Communication accommodation theory. W W. P. Robinson & H. Giles (Eds.), *The New Handbook of Language and Social Psychology* (str. 33-56). Sussex, Anglia: John Wiley & Sons.